

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ АЛКОГОЛІЗМУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ “ОТКЛИКИ ЖИЗНИ” НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

За матеріалами газети “Отклики жизни” досліджено висвітлення проблеми алкоголізму в Катеринославській губернії. Проаналізовано публікації газети, що дозволило побачити реакцію суспільства на антиалкогольну політику держави.

Ключові слова: газета “Отклики жизни”, алкоголізм, пияцтво.

По материалам газеты “Отклики жизни” прослежено освещение проблемы алкоголизма в Екатеринославской губернии. Проанализировано публикации газеты, что дало возможность увидеть реакцию общества на антиалкогольную политику государства.

Ключевые слова: газета “Отклики жизни”, алкоголизм, пьянство.

On the basis of the materials of “Otklycky zhyzni” Coverage of the problem of alcoholism in Katerynoslav province is researched. Analyzed the publication of the newspaper, which made it possible to see the reaction to the alcohol policy of the state.

Key words: newspaper “Otklycky zhyzni”, alcoholism, drunkenness.

Проблема пияцтва та алкоголізму є надзвичайно актуальною сьогодні. Ринкові відносини, що заповнили всі сфери суспільства від часу незалежності, призвели до того, що в Україні існує повна доступність придбання алкоголю. Навіть більше, виробники та продавці алкогольних напоїв вкладають величезні кошти у їх рекламу. Яскравим прикладом цього є реклама пива на телебаченні, рекламні щити на дорогах та вулицях міста з зображенням алкогольної продукції, реклама горілчаних виробів на сторінках журналів. В той же час державою приділяється мало уваги профілактиці зловживання алкоголем, боротьбі з пияцтвом та пропаганді здорового способу життя. Припинили існування товариства тверезості, медичні установи та лікувально-виправні установи, що мали на меті боротьбу з пияцтвом.

В історії нашої країни неодноразово піднімалося питання боротьби з такими соціальними проблемами, як алкоголізм та пияцтво. Даними проблемами на початку ХХ століття переймалися в основному безпосередні учасники руху за тверезість [8; 11; 12]. Д.М. Воронов та С.О. Первушин провели дослідження, за якими виявилось, що міські жителі споживали більше горілки ніж сільські. До того ж, у селян пияцтво мало не соціальний, а побутовий характер [10; 20]. За радянських часів з'являється велика кількість статей та брошур пропагандистського характеру щодо боротьби з алкоголізмом, проте з'являється і кілька досліджень, присвячених антиалкогольним кампаніям [15], а також п'яним погромам в перші роки радянської влади [16]. Ряд робіт присвячено отриманню питного прибутку,

якості горілчаних напоїв та культурі їх вживання. Серед сучасних дослідників назвемо російського історика А.В. Ніколаєва, що зосередив увагу на вивченні історії руху за тверезість у кінці XIX – на початку XX століття, приділив також увагу дитячому алкоголізму, участі уряду в антиалкогольній діяльності та частково зупинився на поглядах тогочасних дослідників з цього приводу [17-19]. Український дослідник Ю.І. Гузенко проаналізував діяльність Миколаївського Особливого комітету попечительства про народну тверезість, не торкаючись праць того періоду з проблеми [13]. Сучасні російські і українські дослідники також приділяють увагу ролі церкви в антиалкогольній боротьбі [9; 14]. В якості джерел вони використовують періодику, переважно церковну.

Мета статті – показати, як висвітлювалися проблеми пияцтва та алкоголізму в газеті “Отклики жизни”.

Предметом даного дослідження є комплекс публікацій на сторінках газети “Отклики жизни”, які відбивають історію проблеми пияцтва та алкоголізму в Катеринославській губернії. Об'єктом дослідження є газета “Отклики жизни” за 1914 – 1916 рр., що зумовлено наявністю та збереженістю номерів газети. У статті поставлено завдання провести суцільну евристику публікацій газети “Отклики жизни” щодо відображення питання пияцтва та алкоголізму на теренах Катеринославської губернії.

“Отклики жизни” (1912-1917 рр.) – щоденна суспільна та літературна газета, редакція якої знаходилась у с. Кам'янському Катеринославської губернії (сучасне м. Дніпродзержинськ).

Редактором-видавцем газети був почесний громадянин Спиридон Тимофійович Мороз. Він був власником однієї з двох друкарень міста, а також після від'їзду з Кам'янського першого директора чоловічої гімназії, заснованої в 1907 році товариством “Просвіта”, Дмитра Сигаревича, Спиридон Тимофійович очолив її. Його дружина, Анна Мороз, була директором приватної жіночої гімназії. Потомственні дворяни, переконані монархісти, вони не змогли прийняти революційних перетворень й не стали співпрацювати з новою владою. Тому були звинувачені у загибелі під час денікінської окупації кам'янського завідуючого відділом освіти Михайла Ковалевича, з яким постійно ворогували через переконання. В березні 1920 року на резонансному судовому процесі в Катеринославі подружжя Морозів було засуджено до розстрілу. Вирок було виконано через кілька місяців [21].

Будучи засновником газети “Отклики жизни”, Спиридон Тимофійович здійснив помітний внесок у розвиток краю. Невелика місцева газета мала стандартні для переважної більшості газет рубрики: “Телеграми “Откликов жизни” (від Санкт-Петербурзького Телеграфного Агентства): російські та закордонні; “Последние известия”, “Местная жизнь”, “По России”, “Смесь”, “Объявления”. Велику частину газетних шпальт займали телеграми Санкт-Петербурзького телеграфного агентства, а також матеріали, запозичені з інших газет з різних куточків Російської імперії. Особливо важливою була рубрика “Местная жизнь”, де висвітлювалися події місцевого життя, Катеринославської

губернії. Проте брак журналістського матеріалу та кваліфікованих кадрів зумовив наявність порожніх місць на сторінках газети. Навіть оголошення не змогли заповнити ці прогалини. Не дивлячись на всі ці недоліки, саме такі видання формували громадську думку, відображали та фіксували місцеве життя. За словами київської дослідниці Олени Дмитрівни Школьної, метою і завданнями подібних видань було подача різнопланової інформації масовому читачеві в найдоступнішій і найпривабливішій формі, якомога повніше задоволення різноманітних читацьких запитів [23]. Що саме і підвищує інформативну цінність місцевих видань, подібних газеті “Отклики жизни”.

Актуальною темою, що висвітлювалась у періодичних виданнях на початку ХХ століття, було пияцтво та алкоголізм. Не оминула вона і газету “Отклики жизни”, де інформація з цієї теми містилася у таких рубриках як “Местная жизнь” та “По России”. В рубриці “По России” представлена інформація законодавчого характеру, дія якої поширювалася на територію всієї Російської імперії; в рубриці “Местная жизнь” міститься матеріал стосовно подій в с. Кам’янському та деяких населених пунктах Катеринославської губернії.

З останньої третини ХІХ століття боротьба з алкоголізмом набула організованого характеру та стала одним з напрямків державної політики. Її в цій сфері здійснював міністр фінансів С.Ю. Вітте. З 1894 року за його ініціативи почалося введення державної винної монополії, що проіснувала до Першої світової війни. Основна ідея винної монополії полягала в тому, що виробництво вина мало бути обмежено в тих розмірах, які закуповувала держава, і, таким чином, задовольнялися б державні інтереси [22]. Одночасно із введенням винної монополії засновувались попечительства про народну тверезість. Але з самого початку перед попечительствами стояло завдання заповнення дозвілля людей замість ліквідованих кабаків, а не повне викорінення пияцтва. Така думка виникла в суспільній свідомості пізніше, через що їх діяльність постійно критикувалась за формалізм. В газеті “Отклики жизни” В. Кожуріна “Тверезість та пияцтво” з цього приводу зазначає: “З’явилися товариства тверезості. Але нічого вони не досягли; надто великі були фінансові повноваження монополії та надто мізерні кошти товариств тверезості, забагато уваги приділялося казенці і замало чайним та просвітницьким установам тверезості” [5, с.2]. Дійсно, переважна більшість публікацій як на сторінках газети “Отклики жизни”, так і інших періодичних видань містили або дорікання товариствам тверезості, або співчуття.

Критикували не лише товариства тверезості, а й сам закон щодо винної монополії. Державна політика в цьому напрямку постійно відчувала докори з боку представників руху за тверезість, в тому числі церковних діячів. Активісти вимагали розширити права сільських товариств стосовно закриття винних лавок. І нарешті, в тому числі й у зв’язку з початком Першої світової війни, указом від 22 серпня 1914 року торгівля алкогольними виробами обмежувалася на період мобілізації. Заборона не поширювалася на продаж церковного вина в храмах, всіх видів горілчаних напоїв в питних закладах вищого розряду. Одразу після цього указу ряд сільських товариств та міських дум спрямували свої

клопотання щодо повного припинення продажу горілки, пива, виноградних вин та взагалі всіх горілчаних напоїв. В періодиці з'являються статті, метою яких є роз'яснення поведінки місцевої влади у відповідності з прийнятими законами та клопотаннями сільських товариств.

В одній із таких статей міститься пояснення міністра фінансів управляючим акцизними зборами щодо закриття винних лавок та заборону продажу алкоголю. Пояснення міністра передбачало задоволення всіх законно ухвалених вироків сільських товариств за клопотаннями як про загальну заборону всякої торгівлі міцними напоями, так і про часткове недопущення їх продажу. Після задоволення клопотань, казенні лавки мали бути закритими найближчим часом, незважаючи на договори про найм приміщення. Єдиною причиною для відтермінування закриття винних лавок було закінчення терміну виданих дозволів [3, с. 3]. Таке рішення держави було мотивовано тим, що торговці вже сплатили державі за отримання дозволу, а заборона торгівлі для них могла призвести до невдоволення.

Клопотання сільських товариств стосувалися не лише горілки та вина. В одному з номерів газети зустрічаємо лист до редакції від жителів села Тритузного Катеринославської губернії. Лист містить скаргу щодо вживання квасу на селі: "Квас цей сам по собі приносить велику шкоду населенню і лише тому, що може прираховуватись до розряду спиртних напоїв... В будь-який час дня і ночі можна зустріти п'яних чоловіків та жінок різного віку. Таке явище, особливо в цей час, не дуже приємне і слід було б звернути серйозну увагу сільської адміністрації", – пишуть селяни. Проте це виявилось неможливим, адже, як зазначається далі у листі, сама адміністрація у особі сільського старости Водоп'яна та десяцького Короля вживали квас у такій кількості, що дозволили собі влаштувати скандал. Цього вже сільські жителі стерпіти не могли і подали клопотання щодо заборони продажу квасу [6, с.3-4]. Такий випадок говорить не лише про те, що пияцтво продовжувалося, а й про те, що сама адміністрація йшла наперекір державній антиалкогольній політиці.

Не зважаючи на такі випадки, в газеті постійно публікуються звіти, в яких наголошується на скороченні вживання алкогольних напоїв. В одному з номерів газети опубліковано характеристику виданої Міністерством фінансів сводки зібраних казенними палатами та податковими інспекторами матеріалів про вплив війни на деякі сторони економічного життя Росії. Дані, наведені у збірці, стосуються першого періоду війни з липня 1914 по квітень 1915 року. Остання глава видання присвячена тому, яким чином вплинуло припинення продажу вина на народний побут та продуктивність народної праці. Матеріал заключає в собі відгуки податкових інспекторів, голів земських управ, фабричних інспекторів та інших осіб та установ, а також цифрові дані, отримані від державної ощадної каси, казначейств, губернських присутствій прокурорського нагляду, з'їздів мирових суддів та ін. Всі названі посадові особи висловилися за те, що припинення продажу вина мало великий та різнобічний вплив на народний побут та продуктивність народної праці. Всі висловлені думки були схожі між собою. Особливо автора статті втішає те, що

жоден не піддає сумніву позитивні результати заборони продажу вина, а піднімає лише питання про ступінь його впливу [7, с. 3].

В газеті наводяться відомості по Катеринославській губернії. Тут лише за перше півріччя 1915 року не зібрано порівняно з минулим роком за той же час питного збору 1125000 крб. (ціна 134000 відер вина). Та ще більші сподівання покладалися на друге півріччя, бо в першому було закрито лише шість винних лавок [4, с. 3].

Проте закриття винних лавок і заборона торгівлі алкогольними напоями ще не означали припинення вживання алкоголю. “В плоть та кров увійшла вона, ця сивуха, і немає сили, немає волі відмовитись від неї. І тепер мало пройшло часу після закриття “казенки”, а вже тягне народ до “пиття”, щось змушує доморощених ректифікаторів очищувати денатурований спирт та робити з нього “ганджу” та інші спеції” [5, с. 2]. Найвідданіші любителі алкоголю знаходили вихід з будь-якої ситуації. І таким була перегонка денатурованого спирту, вживання різноманітних продуктів, які містили алкоголь.

І хоча серед любителів сороковки зустрічалися як чоловіки, так і жінки, алкоголізм вважався чоловічою хворобою. І частіше жінки потерпали від шкідливого впливу на їх чоловіків горілчаних напоїв. Крім того, що алкоголь вкрай негативно впливав на поведінку чоловіка, в сільській місцевості, де без чоловічих рук господарство не втримати, взагалі пияцтво призводило до розорення та збідніння сімей. “Дружини мучаться з ними за життя, а після смерті залишаються без куска хліба”, – такі співчутливі слова зустрічаються на шпальтах газет [2, с. 2].

Тогочасна періодика наповнена прикладами, коли заможна родина збідніла через пиятику господаря чи, навпаки, покращувала власний фінансовий стан завдяки відмові голови сімейства від горілки. В “Отклики жизни” наводять приклад, коли один селянин був п’яницею та вічним невинним платником “податку”. Господарство його було вкрай занедбане, сам він завжди ходив у лахмітті. А після закриття винних лавок Андрій, чистенько вдягнений, прийшов до сільської управи та сплатив весь податок, при цьому сказав: “Нехай багачі знають, що як не буде горілки, то не лише вони, а й ми, харпаки, не будемо винні у податку...” [5, с. 2]. Неможливо простежити достовірність цього факту, та й сам стиль написання статті нашттовує на думку про навмисно вигаданий повчальний приклад. Автор вправно створив на початку поганий образ “селянина-п’яниці”, а потім образ “чистенького Андрія-платника податків”.

Про нестерпність становища жінок через вживання їх чоловіками алкоголю говорить зафіксований в газеті випадок, що трапився в Катеринославі. На його околицях, біля шкіряних заводів, процвітав таємний продаж казенної горілки. Саме на це місце спрямували свою увагу місцеві жінки. Дві-три жваві жіночки зібрали всіх невдоволених пиятикою чоловіків жінок, і за командою “До монопольки!” рушили в бік казенної лавки на вулиці Кожевеній. Жінки були озброєні качалками та рогачами. В трьох пунктах вулиці, що прилягала до казенної лавки були розставлені пости жінок. З

відкриттям лавки до неї потяглися споживачі. При виході з лавки їх вже зустрічали жінки, охочі здійснити “обшук”. “Обшук” проводився досить просто та результативно, жіночки своїм озброєнням били по мішках та корзинах. Дійство, охрещене як “баб’ячий бунт”, в результаті за добу було знищено 20 відер горілки. На жаль, не повідомляється, яким чином вівся підрахунок знищеного алкоголю [1, с. 3].

Отже, за своїм тематичним спрямуванням публікації газети “Отклики жизни” можна поділити на три групи: антиалкогольне законодавство, звіти про зменшення пияцтва та конкретні резонансні випадки, спровоковані вживанням алкоголю. Серед різновидів публікацій зустрічаємо замітки, статті та листи до редакції. В замітках міститься переважно інформація законодавчого характеру. Статті подають узагальнюючий матеріал, головною їх метою є переконати народ у шкоді алкоголю, через що подана інформація може бути перебільшеною. Листи до редакції містять реальні випадки, справжні скарги населення, що підвищує їх цінність як історичного джерела. Наявність листів до редакції говорить про небайдужість народу, а також про його винахідливість як у способах боротьби з алкоголізмом (“баб’ячий бунт”), так і в отриманні алкогольних напоїв (вживання сурогатів, денатуратів). В цілому ж можна говорити про різносторонність та різнобарвність інформативних можливостей публікацій видання “Отклики жизни” та необхідність дослідження подібних джерел.

Бібліографічні посилання:

1. Борьба с пьянством // Отклики жизни. – 29.05.1914. – № 528. – С. 3.
2. Между прочим // Отклики жизни. – 6.06.1914. – № 561. – С. 2.
3. К борьбе с пьянством // Отклики жизни. – 13.06.1914. – № 567. – С. 3.
4. К борьбе с нетрезвостью // Отклики жизни. – 19.06.1914 – № 572. – С. 3
5. Кожурин В. Пьянство и трезвость / В. Кожурин // Отклики жизни. – 1.04.1915. – № 772. – С. 2.
6. К усилению пьянства // Отклики жизни. – 15.10.1915. – № 955 – С. 3-4.
7. Влияние трезвости на население // Отклики жизни. – 2.04.1916. – № 1068 – С. 3.
8. Введенский И. Н. Опыт принудительной трезвости / И.Н. Введенский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : http://www.literatura.tvreza.info/03/Vvedenskij-I/forcedabstinenceexperience_ru.html.
9. Власова А.В. Деятельность Уральских епархий и приходов Русской православной церкви по противодействию злоупотреблению алкоголем в дореволюционный период / А.В. Власова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 38 (176). – История. Вып. 37. – С. 110-113.
10. Воронов Д.Н. Алкоголизм в городе и деревне в связи с бытом населения / Д.Н. Воронов. – Пенза, 1913. – 57 с.
11. Грановский Л. Алкоголизм и кооперация / Л. Грановский. – М., 1919. – 100 с.
12. Григорьев Н.И. Общества трезвости в России / Н.И. Григорьев // Труды комиссии по вопросу об алкоголизме. – СПб., 1900. – Вып. IV. – С. 232–233.
13. Гузенко Ю.І. Становлення та діяльність громадських благодійних об’єднань на Півдні України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Ю.І. Гузенко. – Миколаїв: Вид-во “Гліон”, 2006. – С. 132-139.

14. Єлесін П.В. Боротьба з пияцтвом у діяльності православного духовенства Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісник Черкаського університету. – 2012. – № 9 (222). – С. 73-80.
15. Заиграев Г. Г. Борьба с алкоголизмом: проблемы, пути решения / Г.Г. Заиграев. – М.: Мысль, 1986. – 157 с.
16. Канищев В. Допьем романовские остатки: пьяные погромы в 1917 году / В. Канищев, Л. Протасов // Родина. – 1997. – № 8. – С. 62-65.
17. Николаев А.В. Детский алкоголизм: постановка проблемы участниками трезвенного движения в начале XX века / А.В. Николаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://borbaspjnstvom.narod.ru/Detsk.htm>.
18. Николаев А.В. Деятельность обществ трезвости / А.В. Николаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://borbaspjnstvom.narod.ru/Obwestvo.htm>.
19. Николаев А.В. Антиалкогольные кампании XX века в России / А.В. Николаев // Вопросы истории. – 2008. – № 11. – С.67-78.
20. Первушин С. А. Опыт теории массового алкоголизма в связи с теорией потребностей / С.А. Первушин. – СПб., 1912. – 85 с.
21. Прогулянка Гімназичним проспектом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://sh44.at.ua/load/vidannja/drukovani_vidannja_szsh_44/proguljanka_gimnazichnim_prospektom/5-1-0-7.
22. Шеин И.В. С.Ю. Витте и государственная питейная монополия / И.В. Шеин, Н.В. Плотников // <http://www.alcomarket.info/CRNAP/print.asp?NewsId=15187>.
23. Школьна О.Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838-1917 рр. : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. : 10.01.08. / О.Д. Школьна. – К., 1997. – 17 с.

Надійшла до редколегії 25.04.2013 р.